

USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U ŠIROKIMA I PRIMOŠTENU

Cvitanović, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:220310>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U ŠIROKAMA I
PRIMOŠTENU**

SANJA CVITANOVIĆ

SPLIT, 2017.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U ŠIROKAMA I
PRIMOŠTENU**

Studentica

Sanja Cvitanović

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

KAZALO

1. Uvod.....	4
2. Sveta Lucija	6
3. Božić	7
4. Nova godina	9
5. Sveta tri kralja	10
6. Poklade	11
7. Cvjetnica	12
8. Sveti Juraj.....	13
9. Prvi maj.....	14
10. Ivanje	15
11. Mrtvi dan	16
12. Pučke pjesme.....	17
13. Nekadašnji život.....	30
Rječnik	33
14. Zaključak	36
Izvori	37
Literatura	37
Sažetak	39
Summary	39

1. Uvod

Kultura naroda ukupnost je duhovnih, socijalnih i materijalnih dobara. Promatrajući povijest kulture jednoga naroda, osim na povijesne dokumente, pozornost se treba obratiti na vrijednosti naroda, odnosno baštinu koja je sačuvana u životu i običajima. Važnu ulogu u očuvanju igra usmena predaja (Botica, 1998: 7). Zapisivanje usmenih tekstova važno je za očuvanje narodnog blaga jer oni unutar zajednice opstaju onoliko dugo dok služe pojedincu ili zajednici, a nakon toga, ukoliko nisu zabilježeni, nestaju (usp. Botica 1995: 9). Botica (1995: 5) ističe kako je u takvim zapisima *pohranjeno veliko književno, kulturno, etnološko i antropološko blago hrvatskoga naroda*. Zapisivanjem se usmeni tekst prenosi u drugi medij pa nastavlja svoje postojanje *i kao usmeni fenomen i kao zapis* (Isto: 9). Pričanja o životu tiču se sadašnjosti ili recentne prošlosti, a govore o stvarnim događajima u pojedinčevom životu, njemu samome i njegovoj okolini. U njima se prepleću se estetske, zabavne, psihološke i socijalne funkcije. Budući da informacije ovakvih pričanja nisu samo fiktivne kao u većini predaja, nego zbiljske, dokumentarna uloga je značajnija od estetske. Iz ovakvih individualnih doživljaja može se saznati mnogo o međuljudskim odnosima i društvenim fenomenima (Bošković-Stulli, 1984: 333-353). Hrvatsku usmenu književnost određuju *povijesne veze* pa se u njoj dodiruju razne tradicije: *mediteranske, srednjoeuropske, panonske, balkanske*. Čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje čine je *specifično hrvatskom*.¹

U ovom radu bit će prikazana usmeno-književna baština Primoštena i Široka. Najveći dio rada prikaz je godišnjih običaja očima kazivača, popraćen objašnjenjima iz dostupne literature, odnosno općim karakteristikama pojedinih blagdana koji se slave ili su se nekada slavili u Primoštenu. Ove običaje narod *periodički ponavlja i nanovo proživljava* svake godine na određene datume, a većinom su usko vezani za crkveno-kalendarske datume (Gavazzi, 1991: 9).

Prvi značajniji zapis o naseljenosti primoštenskog kraja datira iz 1298. godine kada je osnovana šibenska biskupija; u njemu se spominje župa Prhovo kojoj su pripadala naselja Prhovo i Široke, a spominje se i Kruševo koje nije pripadalo župi. Ova mjesta bila su stalno naseljena sve do napada Turaka oko 1480. godine kada se stanovništvo sklanja na mali otok *Golu glavu* čime je osnovano novo naselje – budući Primošten. Ime *Primošćen* spominje se prvi puta 1564. godine u izvješću šibenskog kneza Jakova Bolda, a u njemu je zapisano kako

¹<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417> (pristup 25.8.2017. / 21:45).

otočić treba povezati s kopnom, *primostiti*. Na tom mjestu gdje su nekada bile kule i most, namijenjeni obrani tadašnjeg stanovništva, danas je nasip pa se doima kako je taj dio današnjeg Primoštena prirodni poluotok. U drugoj polovici 17. st. nestaje opasnosti od napada i pljačke pa se dio stanovništva vratio u svoje nekadašnje domove na kopnu. Danas su ova primoštenska naselja slabo naseljena budući da se stanovništvo opet spustilo ka moru, ovoga puta zbog gospodarskih prilika (Friganović, 1997: 16-17).

2. Sveta Lucija

Sveta Lucija slavi se 13. prosinca, zaštitnica je vida, kovača i krojača. Prema legendi, umrla je mučeničkom smrću 304. godine u Catanii, na grobu sv. Agate kamo je došla po lijek za bolesnu majku. Za života je odbacila *poganskoga proscu* i oduprla se *tjeranju u javnu kuću*. Krvnik joj nije mogao nauditi lomačom i gorućim uljem pa joj je proboo grlo mačem. Druga legenda kaže da je iskopala vlastite oči kako bi ih poslala poganskom proscu za što ju je Marija onda nagradila ljepšim očima. Prije nego li je došlo do reforme gregorijanskog kalendara, blagdan svete Lucije padao je u vrijeme zimskog suncostaja i njegovo značenje bilo je mitsko i magijsko. Tako se blagdan svete Lucije isprepleo s kultom poganske boginje *Berte*, *Perchte* ili *Holde*, koja se u suvremenoj etnologiji tumači kao božanstvo smrti. Drugi lik s kojim je povezana jest *Luzetfrau* koja djeci donosi darove, ali ih isto tako plaši i jede (Rihtman Augustin, 1992: 25-26). U Slavoniji i Dalmaciji na taj dan se darivaju djeca, ali ovo nije karakteristično za ostala područja Hrvatske. Time se Slavonija i Dalmacija smještaju uz skandinavske zemlje za koje je isto tako karakteristično darivanje djece na Sv. Luciju umjesto na Sv. Nikolu (Gavazzi, 1991 : 117-118). Gavazzi (1991: 117)ističe kako je ovaj blagdan pripada *božićnom krugu* jer se na taj dan često sije pšenica.

Na žežin² svete Luce svako dite, iz bogate oli iz siromaške kuće, prije nego bi išlo leći, obisilo bi čarapu di stigne. Svaka mati je tila obradovati svoju dicitu, dati in čakod u čarapu. Puno matera znalo je biti na mukama jer je dice bilo puno, dikod dvoje, dikod troje, a dikod po desetak i priko desetak. Svakomu se jednako moralo dati da ne bude skandala. Matere bi pofrigale koju fritulu, uzele iz škrinje koji orih ili mendulu. Oni bogatiji bi u butigi kupili koji bombon. Uvečer kad bi dica poligala, mati bi provjerila jesu zaspala i kad bi vidila da svi spavaju, digla bi se iz postelje i ajde od čarape do čarape, meći... Ujutro kad bi se dica probudila, Bože moj, pustog veselja, puste dragosti. Nije se gledalo ni ča je ni koliko toga ima u čarapi, glavno je ditetu bilo da se može pofaliti da mu je bila sveta Luce.³

Koji put bi se znalo dogoditi da bi se u čarapi našlo nešto šta ne bi baš tribalo biti u čarapi, onako za šalu. Dogodilo se i meni jedanput. Probudila san se ujutro i najprvo ča

²Riječ *žežin* dolazi od lat. *jejunium*, a znači post (Skok, 1973: 14).

³Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je Slavka Bolanča, djev. Markoč – rođena 14. 3. 1942. u Širokama kod Primoštena.

sanpogledala bila je čarapa. Čarapa velika, puna. Ja sritna, ćapala je, vadin mendule iz karte, vadin orihe. Otvaran zadnju kartu, onu najveću i već se radujen fritulama, a kad ono tovarova balega. Kad su me pitale prijateljice jel mi bila sveta Luce, rekla san da je, a kad su pitali ča mi je donila, prignila san glavu.⁴

Na svetu Lucu sadila se šenica, da narestete do Badnjaka.⁵

3. Božić

Za Božić se trebalo pripremiti, a zadnji dan priprema bio je Badnjak, dan koji mu prethodi. Karakteristika Badnjaka je užurbanost, ljudi su rano ustajali jer su sve pripreme morale završiti do večernjih zvona. Muškarci su bili zaduženi za nabavke i opskrbu doma drvima za dane koji slijede, a žene su trebale pripremiti hranu za blagdane i temeljito pospremiti dom. Obavljali su se i poslovi obredne funkcije, žene su pekle obredne kolače, a muškarci su birali deblo za badnjak. Božićno zelenilo koristilo se za kićenje kuće kako bi se naglasila „životna snaga“ zelenila u opoziciji s mrtvilom prirode u zimsko doba, a uloga je i magička jer nešto od te snage prenosi na okolinu, kao i apotropejska jer tjera zle sile (Gavazzi, 1988: 150-151). Bitno obilježje Badnjaka je post, ali to nikako ne znači da je večera bila siromašna, naprotiv. Tijekom dana većinu poslova obavljale su žene, ali nakon večere ovo se mijenja pa glavnu riječ preuzimaju muškarci koji ritualno unose drvo badnjak u kuću (Rihtman Auguštin, 1992: 85-92). Gavazzi (1988: 134) ističe kako se, ovisno o području o kojem govorimo, razlikuje broj badnjaka pa se ponegdje pale tri, rijetko dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muškaraca u kući. Ističe da se „u jadranskih Hrvata“ najčešće pali samo jedan, što vrijedi i za primoštensko područje. Starješina doma badnjak pažljivo postavlja u kamin kako bi mogao dugo gorjeti. U jadranskim i dinarskim krajevima uslijedit će i svečan čin stavljanja hrane na badnjak te škropljenje vinom, rakijom i uljem (Isto: 135).

Božić, tj. Isusovo rođenje među katolicima se slavi 25. prosinca (Rihtman Auguštin, 1992:17). Vjera nas uči da je Božić „blagdan mira na zemlji“, a među seljacima zaista je i bio dan mirovanja i obitelji kada se uzimao predah od svakodnevnih obveza. Među narodom Božić je dugo označavao početak nove godine pa je ljudima bilo važno kako će provesti taj dan jer se vjerovalo da je to znakovito za narednu godinu, u čemu prepoznajemo magijsku

⁴Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je Olga Markoč – rođena 27. 8. 1945. u Širokama kod Primoštena.

⁵Zapisala sam 2017. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

analogiju (Rihtman Auguštin, 1992: 119). Katolici tradicionalno čestitaju jedni drugima riječima „Na dobro vam došo Božić, Sveto porođenje Isusovo!“ Ovaj dan obilježava i međusobno darivanje, kao i darivanje potrebitih (Dragić, 2008: 142). Pucanje karakteristično za božićno vrijeme apotropejskog je karaktera; cilj mu je tjeranje demona (Dragić, 2007: 371). Na sam Božić ljudi su ostajali kući, a 26. prosinca, na Stipanje posjećivalo se bližnje, ponegdje se plesalo kolo (Rihtman Auguštin, 1992: 141).

Božić se je smatra ka jedan dan u godini koji je bija poviše svih drugih dana. Uvik bi bilo lipoga ića, novih komada robe oli postola. Bija je to veliki crkovni blagdan, ali i narodno veselje. Prid badnji dan svak je bija po moru da ulovi koju ribu, za brudet oli za ispeći, lešati.

Na Badnji dan posli podne uređivala se kuća jer će doći pop blagosloviti. Ubralo bi se bršljena i bora. Glave kuće bi namišćale sviću, tribalo je metniti žita i par tvrdih kolača, usaditi ih u vosak. Tribalo je to pažljivo činiti da svića ne bi pukla jer se virovalo ako svića pukne da će se u kući dogoditi velika nesrića. Bilo je puno takvih virovanja. Virovalo se i ako se ogledalo razbije da će u kući biti 7 godin nesriće. Kad bi se napravila svića išlo bi se kupovati mesa, papra, tamjana i drugih lipih stvari. Cipala su se drva i pripremale se fritule. Sve bi mrlisalo po brudetu, tamjanu, bakalaru. Za Badnji dan bi se uzelo specijalno drvo masline, zva se badnjak. U svakoj kući ni se unosija badnjak, to je bila volja gospodara kuće, ali u našoj se uvik unosija. Došlo bi se u kužinu, u kužini bi bija komin i onda bi svi ukućani koji su tu bili, glava od kuće s badnjakon bi zlamena komin i onda bi naložija badnjak. Unda bi ga škropija prošekon, vinon, rakijon... Uz vatru su molili, ka bi izmolili onda bi večerali ribe, bakalara. Nemrsno. Unda bi žene koje su vodile kućanstvo zamislje fritule, muški nisu smili piti dok se fritule frigaju jer bi puno ulja popile pa ne bi bile lipe isti. To se je spremalo za sutra, za Božić. Na Božić je bilo specijalno jelo, najbogatiji stol bi bija. Dosta njih bi se razveselilo i opilo pa bi svake gluposti pričali. Ujutro na Božić bi dva čovika, jedan je svira tamburin, a drugi diple, ujutro bi išli od kuće do kuće čestitali Božić. Pivali bi : "Na dobro van Božić doša i svi blagdani i Stipanja i Ivanja i Mladinci". A uzrok je bija čestitanja da bi za Novu godinu došli čestitati i dobili novac u jabuku, jer ako ne bi došli za Božić čestitati ne bi dobili za Novu novac. Tako isto i dica koja su došla kod familija u kuće čestitati Božić bi sigurno za Novu godinu kad bi došli dobili u jabuku. I sva su dica tako išla po selu. Nosila su

*jabuku sa sobom i onda su in novčiće od kovine stavljali. Dica bi išla zadovoljna kućama i navečer bi brojili koliko je ko dobija.*⁶

Ujutro, poslin mise svak bi se priobuka u najbolju robu. Na Stipanju svi stanari iz Južnoga i Burnoga Primoštena dohodili su posiliti seljare. Seljari bi kurili u povorki prima njima i sreli bi se kod "Sv. Josipa" koji je bija iljadu i po metri od sela. Oko devet uri kalavale bi se povorke stanara sa svih bandi sa puškamin i kad bi došli blizu seljarske povorke bilo bi pustog pucanja, isto kako da je fronta. Onda bi počelo čestitanje, grljenje, ljubljenje, smih, pivanje...Unda bi se partilo put sela pivajući: „ Veselmo se Bog nas veselio, U lipomu zdravlju veselju, Mnogo lita i dobrih godina...“

*Kad bi se došlo na Rudinu, unda bi se uvatili i balali, u kolo. Oti dan običavalo se balati po cilo popodne, a onda bi se kolo rasiklo na mala kola pa bi se išlo kućan na čestitanje.*⁷

Treći dan Božića na Ivanju seljari bi išli u Prhovo na misu. Cili dan bi se i tamo veselilo i balalo, pa čak i dok bi se govorila misa. Oni ča su bili unutra nisu mogli ni čuti govorenje kako triba.

Kad bi se svit štufa i pivanja i balanja, išlo bi se po ostalin selima na užinu pa doma.

*Četvrti dan su Mladinci, ali to je bija samo potišnji svetac.*⁸

4. Nova godina

Stara godina obilježava se molitvama i *škropljenjem* doma, okućnice, štale, ljudi i stoke (Dragić, 2008: 147). Za Primošten je karakterističan običaj apotropejskog karaktera, koji se zadržao i do današnjeg dana, a radi se o tjeranju Stare godine i svega lošega bukom. Nova godina veliki je blagdan, a uobičajena je čestitka „Na dobro vam došla Nova godina“. Djeca su nosila jabuke u koje bi im se davalo novce (Dragić, 2008: 147).

⁶Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je Jerko Bolanča – rođen 8.7.1939. u Širokama kod Primoštena.

⁷Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

⁸Isto.

Na Staru godinu, odma iza podne, dičina bi skupljala stare važine, teće, pote, kajine, zdile, obruče. Sve bi to vezivali žican i konopin. Kad bi pa mrak onda bi to potezali gori, doli, gori, doli. Tako bi dobro istirali Staru godinu. Običaj je bija dobro popiti i pojisti.⁹

Nova godina je u ondašnja vrimena bila dan veselja, čestitanja, rukovanja, ljubljenja. Bija je to dan pomirenja. Svak je svakomen bija drag. Rano ujutro bi zvonila crikva. Svit bi se probudija, a dica bi prešla ko će prvi čestitati Novu godinu didu, babi, ocu i materi. Običaj je bija da mlađi starijima čestitaju po redu. Onda kad bi se čestitalo, dali bi se dici novci "u jabuku". Onda bi tamburin iša po popa. Niko nikoga od ranog jutra ne bi trevija, a da mu ne bi čestita, bija mu rod oli ne, bija mu prijatelj oli neprijatelj, poznavga oli ne poznavga. Poslin mise išlo bi se po kućan čestitati jedan drugomu, tribalo je paziti da u kuću ulizeprvo muški. Tamburion i sviralama išlo bi se čestitati glavaru mista i drugiman iz vlasti. Popila bi se koja kap rakije i pojila koja fritula. Ujutro bi ka i na Stipanju došli stanari. Popodne, odma posli užine, počela bi veselica. Kolo, pivanje, smih. Na svačigova vrata bi se običavalo doći, od svakoga čakod uzeti, svakome čakod dati. Divojke i momci su se posebno radovali tom danu. Nike će oti dan biti pitane, nike će se obećati, nike prvi put poljubiti.¹⁰

5. Sveta tri kralja

Prorok Balaam prorekao je da će se roditi kralj i da će se tada pojaviti *čudnovata zvijezda*. Proročanstvo se ostvarilo pa je zvijezda svijetlila u Betlehemu, Isusovu rodnu mjestu. Tri kralja iz kaldejske zemlje, Baltazar, Melkior i Gašpar, vidjeli su zvijezdu, odlučili se pokloniti Isusu i pokloniti mu *tamjan, zlato i mirisavu pomast*. Kralju Herodu zvijezda se nije pojavila, a on prepavši se za svoje prijestolje, pokušao je saznati od tri kralja gdje se nalazi Isus. Kada je on otišao, zvijezda se ponovno pojavila. Nakon što su se kraljevi poklonili Isusu i dali mu darove, dobili su u snu uputu od Boga da se ne vraćaju Herodu pa su kući pošli drugim putem. Na ovaj blagdan, 6. siječnja, ponavlja se dosta adventskih, božićnih i novogodišnjih običaja; pale se svijeće, objeduju se ista jela, mole se iste molitve, pjevaju se iste pjesme. Toga dana panj badnjak bi dogorio, što je obilježavalo kraj božićnog razdoblja. Iz kuće se iznosio božićni bor i posjećivali su se bližnji. Karakteristike ovog blagdana su posvećivanje vode, škropljenje, vjerske i svjetovne pjesme, blagoslivljanje kuća i apotropejski obredi (Dragić, 2007: 96-98).

⁹Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

¹⁰Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

Nisu se onda iznosili ukrasi na Tri kralja ka danas, to se onda iznosilo na Ime Isusovo, to je bila nedilja posli Tri Kralja. Onda bi iznili i šenicu i sviću šta je bila usađena u žito. Mi dica smo je kitili onin bonbonima, njihovim zlatnin papirićima na Badnjak. Makli bi i bršljan i maslinu šta je bila stavljena za planu. Na Tri kralja ručak bi bija bolji, spremala se ista spiza ka na Božić, sve najbolje šta bi se imalo, fritule su se frigale. Kuća bi se prije uređivala jer ako pop nije bija prije, doći će. Dali bi mu neku sitnicu, a najčešće bi mu se već prije skupljalo za ogrijev, odnija bi koliko je ko moga drva. Sviralo bi se na mihur i tamburin i kolo bi išlo od kuće do kuće, čestitalo se. Veća bi masa bila na Božić, Stipanje i Ivanje. Slavilo se, ali manje.¹¹

6. Poklade

Nakon Sveta tri kralja, tj. 7. siječnja započinje razdoblje poklada (karnevala, krnjevala) koje traje do Pepelnice, a obuhvaća nedjelju, ponedjeljak i utorak. U tom razdoblju obilno se i bogato jelo, a najviše u utorak budući da je odmah nakon toga slijedila korizma u kojoj se postilo. Nedjelja se u narodu naziva *Pokladna nedjelja*, a čitavo ovo razdoblje *Velike poklade* ili *Završne poklade* (Dragić, 2012: 156). U ovo vrijeme, najčešće utorkom, ljudi su se običavali maskirati, pjevati, šaliti, bučiti i galamiti jer se vjerovalo kako će time odagnati demone od kuća i štala. Ove karakteristike čine običaj apotropejskim (Dragić, 2007: 372).

Pokladi su bili samo tri dana prije korizme, pokladna nedilja, ponediljak i utorak. Dica i stariji obukivali su se u svakakove robe, svačesa bi izventavali i činili svakakove mirakule. Običavalo se kuriti po kućan tako obučen i činiti svakavove štrapike. Maškare bi ukućani nudili fritulan oli s gudon i domaćin kupuson. Po noći mlađarija bi po selu svašta izventavala, činili bi štrapike, berekinade da se ima o čemen pričati. Zadnjeg dana pokladi bi se sastala klapada muških i načinila bi se poklad. Unda uvečer, kad svit dojde iz poja, pričalo bi se o tomu pokladu, kako je svakoga belaja učinija priko godine, sva zla i sve nevaljano i reklo bi mu se da je on kriv za sve. Unda bi ga se osudilo i užgalo uz riči "Š njin neka pojde i svako zlo iz mista". Onda bi se svit veselija i balalo bi kolo. Za pokladni utorak bi u kući uvik bila dobra večera. Izvadija bi se najbolji komad gude, nakuvalo bi je se s domaćin kupuson, a za desert bi bilo fritula. Bogatuni bi kupili mesa i kovali pašticađu. Sve čakod je bilo mrsna u kući moralo bi se pojisti do ponoći jer od ponoći pa idućih četrdeset dan nima više isti

¹¹Zapisala sam 2017. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

nikakova mrsa. Onda bi se dobro opralo zube da ne bi po javlu ostala na zubiman koja namirnica od mesa. Užalo se reći oti dan da "ča ko komu danas zakine, zakine", od sutra je post i nemrs pa se ne smi puno toga. Priko Korizme bi se skupljala jaja.¹²

7. Cvjetnica

Cvjetnica se naziva još i Nedjeljom Muke Gospodnje, tim blagdanom slavi se trijumfalni ulazak Isusa Krista u Jeruzalem koji je opisan u sva četiri evanđelja. Isus je dolazio na magarcu, a narod ga je dočekaio mahanjem maslinovim i palminim grančicama. Ovaj događaj se obilježava procesijom i blagoslovom grančica, a slavi se u nedjelju koja prethodi Uskrsu te je uvod u Veliki tjedan(Dragić, 2015: 156-162). Na Cvjetnicu se mladež umivala vodom jer se smatralo da to donosi zdravlje pa je ovo apotropejski običaj(Dragić, 2007: 375).

U žežin Cvitne nedilje išlo bi se po polju i tražilo najbolju kitu od masline. Na Cvitnu nedilju kite od masline nosile su se u crikvu na blagoslov i unda bi se raznilo po polju u svaki komad zemlje po grančicu da Bog blagoslovi polje, pa da polje bolje rodi. Na Veliku sridu navečer u crikvi bi počela govorenja. To bi duralo po tri ure, a nekad i više. Jedan dio svita je hodija tin daniman u crikvu radi crikve i govorenja, ali većina, pogotovo momci i dica hodila su u crikvu radi klapavic, barabana. Priko govorenja gasila bi se svića po svića, a kad bi ostala goruća samo jedna, svak bi se počejja tresti ča će se sad dogoditi. Onda kad bi se i zadnja pogasila i kad bi pop reka "...poslušán sve do smrti na križu", unda bi izvadija svako svoj prut, niki bi posakrito dovukli debele šćape pa udri. Tuklo se po svemu i svačemu, di trevi, jedan po drugome. Niki bi i po sebi ćapali pa bi bilo plača i jauka. Tako je bilo sva tri dana, Veliku sridu, četvrtak i petak. Oko devet uri bi se čula sva zvona. Dikod se je ko zateka oti tren, bilo na moru, u polju, u kući, svak je trča da zgrabi malo mora oli vode i da se polije po obrazu da bi se očistija od griha. Matere bi pripremile vodu da mogu umiti dicu. Na Veliku subotu misile su se karutule od šenice i u nju bi se zabolo jaje. Svako dite bi dobilo karutulu na Uskrs.¹³Ujutro, na Uskrs bi se učinila marena, prvi put nešto mrsnoga nakon

¹²Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

¹³Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je Slavka Bolanča, djev. Markoč – rođena 14. 3. 1942. u Širokama kod Primoštena.

četrdeset dani. Pofrigalo bi se jaja i sira, a bilo bi i slanih tićev iz konzerve ča su se priko korizme lovili.¹⁴

8. Sveti Juraj

Sv. Juraj rodio se u plemićkoj obitelji između 275. i 281. godine, majka mu je porijekolom bila iz Kapadocije, a otac iz Perzije. Bio je vojnik u Palestini, zapovijedao je satnijom, a potom i bojištem. Jako rano je počeo prakticirati kršćanstvo pa je, unatoč tome što je bio omiljen među vojnicima, došao u sukob s vojnim zapovjednim lancem. Svoje robove je oslobodio, a imetak podijelio među siromasima. Otvoreno se suprotstavljao Dioklecijanovom planu za uništenje kršćana, a carevi pokušaji da ga podmiti pokazali su se uzaludnima što je rezultiralo utamničenjem sv. Jure (Dragić, 2013: 270). Mučili su ga, a potom i pogubili 303. godine u Kapadociji. Na njegovu grobu, koji se nalazi u Palestini u Lidu, izgrađena je katedrala (Dragić, 2008: 270). Brojne legedne isplele su se oko njegovog mučeništva, a među glavnim motivima je njegovo izbjegavanje sigurne smrti usliijed mučenja, kao i uništenje njegovih mučitelja Božjim posredovanjem (v. Dragić, 2013: 271). Za vrijeme njegova mučeništva brojna su obraćenja na kršćanstvo (Dragić, 2013: 271). Od 12. st. pa sve do današnjeg dana među narodom se pripovijeda o tome kako je sveti Jure kopljem proboo zmaja, a ta je legenda u versificiranom obliku našla svoje mjesto u Kačićevu *Razgovoru ugodnomu* (Dragić, 2008: 183). Ova legenda inspirirala je i Karla Cusija 1719. kada je naslikao sv. Juru u borbi sa zmajem, a slika se i dan danas nalazi u primoštenskoj crkvi sv. Jurja. Koliko je sv. Jure štovan u Primoštenu govori činjenica da župa nosi njegovo ime, a isto to ime nosi i crkva u Prhovu gdje se nalazila prva župa ovoga područja čije se postojanje zabilježilo davne 1298. pri osnivanju Šibenske biskupije, a osim toga sv. Jure jedan je od zaštitnika Primoštena čiji se spomendan slavi 23. travnja.¹⁵ Omiljen je svetac Istočne i Zapadne crkve, a štovan je i među muslimanima i Romima (Dragić, 2013: 271). Sveti Jure smatra se zaštitnikom pastira, ratara, stoke, zemlje, usjeva i zelenila. Zelenilo je vezano uz proljeće i pojavu vegetacije što simbolizira nadu, odnosno pobjedu proljeća i života nad zimom i smrću (Dragić, 2008: 34). Za spomendan sv. Jure karakteristično je kićenje ljudi, stoke, kuća, dvorišta i štala zelenilom jer se vjerovalo da će to otjerati zle demone. Ovaj

¹⁴Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je Jerko Bolanča – rođen 8.7.1939. u Širokama kod Primoštena.

¹⁵<http://www.zupa-primosten.info/o-zupi/povijest-zupe-primosten-2368> (pristup 25.8.2017. / 14:00).

običaj apotropejskog je karatera (Dragić, 2008: 34). U hrvatskom folkloru zelenilo, šarenilo i pjesma naviještaju proljeće (Gavazzi, 1991: 50). Raširen je i običaj ranog ustajanja (v. Dragić, 2013: 284-285).

Noć prije sv. Jure, koji je zaštitnik Primoštena bi se crkva okitila zelenilon i svitliman. Zvona bi zvonila dokasna u noć, a na Rudini bi se skupija svit i činija veselicu. Plesalo bi se kolo, veselilo bi se. Ujutro na sv. Juru djevojke bi uranile na pašu, pa bi u polju nabrale svakoga cviča, plele bi vince i njiman kitile janjce.¹⁶Šta se ja sićan, procesije nije bilo, niti nekih velikih događanja, samo to malo. Patron je Primoštena, ali uvijek se više slavila Gospa.¹⁷

9. Prvi maj

Prvi svibanj slavio se još u pretkršćanska vremena, to je općeslavenski blagdan indijsko-sanskrtškoga podrijetla (Dragić, 2011: 257-259). Na raznovrsnost običaja upućuju i različiti mjesni nazivi za ovaj dan: *Dan cvijeća* u Rogoznici; *Dan od robe* u Vrpolju, Murteru, Jezerima, Srimi; *Dan mladeži i zaljubljenih* u Pučišćima na Braču“ (Dragić, 2011: 258). Unaprijed bi se usjeklo majsko drvo i postavljalo ispred kuća, momci bi ga postavljali ispred doma djevojke, a postavljalo se i ispred kuća mjesnih glavara (Isto: 258). Mjesto i domovi kitili su se zelenilom i cvijećem, a vjerovalo se i da je voda toga dana posebno djelotvorna pa se u rano jutro kupalo na vrelima (Isto: 258).

Večer prije prvoga maja mećali bi se majevi na kuće. Bogatiji bi znali platit da in se to učini. Kasnije su to priuzeli bratovšćinari. Oni su mećali majeve na kuće ali samo onima koji su bili u braći. Narod se pobunija protiv toga, pa se tražilo da to priuzme crkva, jer je u njoj svak. Kad je to crkva priuzela nisu više samo bogati imali majeve na kućan nego se maj meća na svaku kuću. Kad bi stavili granu jasena na kuću, ukućani bi ih počastili kojim jajen, komadon sira ili novciman.¹⁸

¹⁶Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

¹⁷Zapisala sam 2017. godine. Kazao mi je spomenuti Jere Bolanča.

¹⁸Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

10. Ivanje

Rođenje sv. Ivana Krstitelj slavi se 24. lipnja, ovaj blagdan naziva se Ivanje ili Ivandan, a bitno ga obilježava pretkršćanski običaj paljenja krijesova koji se u Dalmaciji nazivaju *svitnjaci*. Ovaj običaj bio je prisutan u mnogih Slavena, a neki etnolozi povezuju ga sa Sunčevim kultom, tj. vide ga kao njegov ostatak (Dragić, 2010: 146-148).

*Prvi dan lita se zna po tome šta bi žene prale debelu, suknenu robu na moru. Nisu je prale same nego u grupama. To je bija težak posal, ali su ga sve žene volile jer bi se mogle malo smočiti u moru, okupati se. Nije bija običaj da se ženske kupaju.*¹⁹

*Na žežin Ivanja momci bi kurili po kućama i kupili drva. Nasrid Rudine bi se učinila velika hrpa drv, pa bi se čekalo mrak. Ka bi mrak konačno doša počela bi prvo zvona zvoniti na kampanelu skupa sa malin zvonon na crikvi sv. Roka. Okolo crikve bi se užgala slama, a kad bi se sav svit skupija na rudini užgala bi se i ona hrpetina drv. Oko ognja, dok je još bija veliki plamen, balalo bi se. Pogotovo mladi svit, stariji bi stali sa strane i gledali. Pilo bi se, pivalo, veselilo. Ka bi se plamen smanjija onda bi ga se priskakalo. Dok se priskakalo pivalo se i govorilo: "Od Ivanje do Ivanje da me glava ne zaboli". Ka bi se narod zasitija i ka bi sve završilo, ni se običavalo gasiti vatru. Ona bi i do jutra znala gorit, ali uvik je neko čuva, da se ne bi šta okolo užgalo.*²⁰

Na Ivanje se nije hodilo u polje.

*Popodne bi se divojke i momci skupili, donilo bi se u posudi vode i uzelo bi se vlas kose na koju bi obisili veru. Ako bi vera takla posudu to bi značilo da momak voli divojku ili obrnuto. Ako se vera na bi micala značilo bi da se želja neće ispuniti. Ka bi mladost išla leč, svak od njih bi stavija ispo kušina zrno bobas, a ako bi se ono ujutro našlo na istom mistu ka i navečer značilo bi da se želja neće ispuniti. Stavljali su oni i po više zrna ispo kušina, za više momaka i divojki. Činili su to i sa cvitovima, samo su ih mećali ispo postelje, ako bi se cvit do ujutro opet otvorija značilo bi da će se želja ispunit.*²¹

¹⁹Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Olga Markoč.

²⁰Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

²¹Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

11. Mrtvi dan

Dušni dan spomendan je Crkve na sve mrtve vjernike, a slavi se 2. studenoga, osim kada pada na nedjelju, u tom slučaju slavi se 3. studenoga. Običaj sjećanja na pokojnike seže još 7. st., a u Crkvi je ovaj blagdan službeno potvrđen 1311. godine. Dušni dan, u hrvatskoj se baštini naziva još i *Mrtvim danom* i *Danom mrtvih*. Ovo su pučki nazivi koji nisu u skladu s kršćanskom naukom jer u njega spada i nauka o besmrtnosti duše. Dušni dan obilježava tišina, molitva za duše pokojnika, paljenje posebnih svjećica *dušica*, odlazak na groblje gdje se donosi cvijeće i pale se svijeće, zvonjava crkvenih zvona i pomaganje sirotinji (Dragić, 2013: 418-425).

Na Mrtvi dan, osin pustog govorenja u crkvi i pustoga moljenja doma za pokojne mrtve, običavalo je biti veselo i oti se dan pamtija ka malo koji dan, dan ića i pića. Oti je dan bija dan bratovšćinara, a skoro svaka kuća je bila u Braći. Glavna godišnja skupština vajk se održavala na oti dan. Grobar bi se navečer uspeja na balkon bratske kuće pa bi vika „Ajte braćo na stare razloge!“ Nakon po ure bi opet vika istu stvar. Nakon trećeg puta narod bi se skupija i uša u bratsku kuću. U kući bi bile puste stolice i stolovi, ali bez pijata, žlica, pinjura. To bi svak mora doniti iz kuće. Ona kad bi narod seja, počelo bi se prvo moliti za mrtve. Unda bi počela govorenja ča se je sve učinilo kroz godinu dana. Niko nije mislija puno o tome šta se govorilo, svi su samo čekali kad će se počet isti. Kad bi počela večera došla bi pusta dičina, svak sa svojon tećon. Svak ko bi doša dobija bi pusto mesa i pašte jer bi se toga masu nakuvalo. Stariji svit bi tu ija i pija cilo popodne. To je bija jedini dan u godini kad bi se svak moga mukte naisti i napiti. Ali ovo ni moglo puno durati, bogatuni su se počeli buniti ča oni moraju isti za istin stolon sa siromasima i to istu hranu. Unda su se podilili, bogatuni za jedan stol, siromasi za drugi. Iako je svaka kuća davala u blagajnu Braće odtad se iz blagajne uzimalo samo za hranu bogatuna. Siromasi su mogli doći ali bi morali sami skuvati hranu. Vino bi in dali besplatno. Tako bi se skupilo više siromaških ljudi pa bi nakuvali mesa i ribe. E onda kad bi se naili i napili počeli bi dobacivati bogatunima kako oni idu svoje trude, a oni komunjske. To je učinilo da ovi bogati više nisu tili dolaziti pa se običaj raspa.²²

²²Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

Na Mrtvi dan palile su se dušice za pokojne, stavilo bi se u posudu vode i ulja pa gori onaj bi se onaj lumin zapalija. Pa bi se prikrstili i molili za pokoj dušama. Osin za Mrtvi dan ovo se radilo i za imendane, radin ja to i dan danas.²³

12. Pučke pjesme

Ovako se pivalo u Primoštenu i okolici.²⁴

GUSLE MOJE VI STE O DRIVETA

*Gusle moje, vi ste o driveta,
Na vamin je koža o ždribeta,
Gusle moje, gudite mi lipo
Da me čuje malo i veliko.
Gusle moje na vamin je buža,
Teško ženi koja nema muža,
I čoviku koji žene nema,
Još je teže ko se s rđon sveže.*

KAD NESTALO U VRČIĆU PITI

*Kad nestalo u vrčiću piti,
Iđe Vane u Krčinu piti,
Trevile je tri divojke mlade,
Pa joj kažu „Pijana si Vane.“
Al' govori Stršenica Vane:
„Bora vamin, tri divojke mlade,
'ko san pila od svoga san pila,
Oli ste mi vi žurnatu dale?“*

DANAS PETAK, A SUTRA SUBOTA

*Danas petak, a sutra subota,
Veladi je krepala ugota.
Al' Veladi žena progovara:*

²³Zapisala sam 2017. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

²⁴Zapisala sam 2010. godine. Svoje zapise pokazala mi je spomenuta Olga Markoč.

*„A moj Stipe, moja dušo stara,
Kela nan je izvrnila oči,
Valja namin po Juritu poći.“
Oj Jurita, mili prijatelju,
Dojdi nan je čuvati po noći,
I donesi stare gabanine
Da pokriješ ono keletine.
Pa on iđe po Jurita Ivu
Da donese sikru i pilu,
Da uberu dva debela kolca,
Da je nosu do Martina doca.
Puše vitar, puše bava donja,
Bacaju je odma na Hodomlja,
Na čelu joj ime upisali:
Tute leži kelo nepoznata,
Nosila te četiri junaka.
Pomoglo nas Isusovo ime:
Prvi biše Bolančiću Ive.
Pomogla nas Divica Marija:
Drugi biše Veladin Balija.
A treći je Bilinović Ante,
On nosija od ugote gnjate.
A četvrti pod rep joj se slega,
To je bija Bogdanov Kolega.*

ZAPLOVILO ŠAMBEK BOJNO DRIVO

*Zaplovilo šambek bojno drivo
Od Peleša put Kremika bilog,
U valu su gumine bacili,
Po lancanan na kraj izhodili.*

DOBRO DOŠLO DRAGO DITE MOJE

*Dobro došlo, drago dite moje,
Doveja mi moju nevisticu,*

*Nevisticu svoju zaručnicu.
Dobro došla, draga nevo moja,
Jesi li se mlada umorila,
Iz daleka puta putujući?
Evo tebi vina rumenoga,
Kad ja neman meda medenoga.*

Ovo je ljubavna „svatovska pjesma“ koja se svrstava među one koje su se pjevale „pri dolasku u mladoženjin dom“ (Dragić, 2008: 88). Svekrva je ovom pjesmom dočekivala *drago dite*, odnosno mladu nudeći joj okrepu.

FALA BOGU, FALA JEDINOMU

*Fala Bogu, fala jedinomu,
Kršćanski smo zakon izvršili.
A sad, braćo, kićeni svatovi,
Posidajte za pune stolove.*

JA SAN SEJA NA JELOVU KLUPU

*Ja san seja na jelovu klupu,
Uzmen pero u desnicu ruku
I dovatih list biloga papira,
Jer mi bolno srce neda mira.*

ZBOGON POLJE, ZBOGON SINJE MORE

*Zbogon polje, zbogon sinje more,
Zbogon polje, zbogon sinje more,
Zbogon polje, zbogon sinje more,
I Primošten rodno misto moje.*

DIVO PRIČISTA MILOSTIVA MAJKO

Divo pričista, milostiva majko,

*Radosti naša i veselje svako, na nas smiluj se, na nas raskriluj se
Kraljice mila, Kraljice mila.*

BLAGOSLOV PUKA

*Poslušajte svi kršćani,
Ki ste ovdje na sve strani.
Poslušajte svi kršćani,
Ki ste ovdje na sve strani.
Poslušajte svi kršćani,
Ki ste ovdje na sve strani.
Poslušajte svi kršćani,
Ki ste ovdje na sve strani.*

Ovo se pjevalo u crkvi samo jednom godišnje, na veliki petak.

SUTRA NAN JE NEDILJICA SVETA

*Sutra nan je nediljica sveta,
Pojt u crkvu niko nan ne smeta.*

DA BI SVAŠTA IMALI

*Da bi svašta imali i svakomu davali,
A nan dinar oli dva u jabuku da bi da,
Dajte, dajte, Bog van da.*

PISMA GOSPI OD LORETA

*Na hiljadu i osam stotina,
I trideset i peta godina,
Pomozi me ime Gospodina,
Blagoslovi i ulja i vina.*

To je bilo u vrime odavna.

*Od kada je djeвица proslavna,
Marko Prgin donese priliku,
Majku našu, radost preveliku.*

*Donese je u Primošten selo,
Puk ostane zdravo i veselo,
Puk je htio u crkvu staviti
Starešine ne htile primiti.*

*U crkvu je ne htile primiti
Već je Marku nazad povratili,
Ovo nije od maloga puka
Marijina uništi jih ruka.*

*Put kada je ove riči čuja
Teška tuga srce mu obuja,
Videć ovu milu Cesaricu
Od Loreta Mariju Divicu.*

*Kazat ću vam ko je uzrok bijo
Ki Mariju ni u crkvu tijo,
Huljev Ante i Miliša Mate
Vi stariji bolje ih poznate.*

*Divici se neće da obrate
Kroz malo im vrime život skrate,
Kad je Marko riči razumija
Srčeno je u kuću primija.*

*Klanjam ti se, Marijo Divice,
Svih pomози, naša odvjetnice
Svakog onog koj se tebi moli,
Ti ga Gospe čuvaj u nevolji.*

*Ti nam Majko budi u pomoći,
Ozdravi ga ko je u nemoći,
Neka dare nosi pred priliku
Neka vidu da ti je za diku.*

*Duga tada vrimena ne projde
Kad Marija nam u crkvu dojde,
Otkad smo je, braćo, proslavili
I u crkvu na misto stavili.*

*Pomoga nas Isukrst propeti
Od tada su blagoslovi sveti,
Već u selu nije bilo glada
Ovo nam je sve Divica dala.*

*Vidite li sada mnoštvo puka
Blagoslovi Marijina ruka,
Prvo vrime malo ih je bilo
Sve to bi se gladom izmorilo.*

*I prije je bilo dosta polja
Ali nije bilo blagoslova,
Od kada smo majku proslavili
Svaku milost od nje smo dobili.*

*Kad je prvi put kolera morila
U selu se Djeva proslavila ,
U selu su Sve svete molili
Od kolere da bi ozdravili.*

*Ajmo, braćo, Marijinoj ruci
Da ugasi taj oganj gorući,
Svi jedino staše na pokoru
Da ne padu u nevolju goru.*

*Naredba je Selu i Stanaru
Mariji se dati pod obranu,
Da se nema ni isti ni piti,
Gospì ćemo žežin učiniti.*

*Kad je ovo svaki razumija
Što rečeno svak je izvršio,
Dojde vrime primiti priliku
Majku našu radost priveliku.*

*Svi su išli Majku pohoditi
I srčeno u putu moliti,
Kad Divica izađe na vrata,
Svaki gori svoje ruke sklapa.*

*I svaki se u prsi udara
Grozne suze niz obraz obara,
Mi smo Majko, danas od zavita
Pomozi nas Gospe plemenita.*

*Svak se kaje i proštenje pita
U kraljice rajske svega svita,
Usliši nas, milostiva Divo,
Jer je tvoje srce milostivo.*

*Gospe vidi koja im je muka
Svoju ruku pruži preko puka,
Svome puku lijepo zdravlje vrati
I u ništa koleru obrati.*

*Kada su je po selu prinili
I u crkvu na mjesto stavili,
Župnik ki je na ruke primija*

Primoštenski puk je prikrižija.

*Kada je na mjesto stavija
Od srca je Gospi zavapija:
Molim ti se ja od srca svoga
Sačuvaj mi puka sad ovoga.*

*Sačuvaj ga od glada i kuge
Što te molim, Majko, neka bude,
Prid njom se je misa govorila
Vas puk plaka od velika mila.*

*Svak se moli krunicom u ruci
Da bi bili izbavljeni puci,
Odstrani se ta bolest doista
Učini se kolera u ništa.*

*Bolest naman isčezne iz sela
Jer Marija njojzi naprid neda,
Mi vidimo ko se Gospi moli,
Njega Gospe čuva u nevolji.*

*Tko se koder Gospi priporuči,
Od sebe ga ona ne odluči,
Svakomu je ona u pomoći,
Navlastito 'ko je u nemoći.*

*Isti Turci k njoj se uticali
I niz obraz suze omicali,
Sad srčeno primoštenski puče
To nas srce Marijino vuče.*

*Vidili smo sa nebesa dara
Što nam Gospe od Loreta dava*

*Ona se je prid sinkom molila
Dokle nam je zdravlje povratila.*

*To je volja Boga Gospodina
Osta puk zdrav za mnogo godina,
Jopet počmu prosti govoriti
I ostala svaka zla činiti.*

*Jerbo zloća nije draga Bogu
Evo bolest pošalje nam novu,
Pak nam bolest pošalje na dicu
Jer njegovu psuju zaručnicu.*

*Kad je bilo šezdeset i pete
U selu su patule proklete
Morili su godinicu dana
U napridak ni Djevica dala.*

*Na selo se svomu puku vrati
I u ništa patule obrati,
Molim ti se ja, Sinko propeti
Svaku bolest ti moraš oteti.*

*Ja te molim ka sam te rodila
I u mojoj utrobi nosila
I zaradi Sinko svoje muke
Blagoslovi primoštenske puke.*

*Kad je Isus Majku razumija,
Ovako je Majci govoriya:
Ti si mene majko porodila
I paklena vrata zatvorila.*

Jedan ćemo oltar načiniti

*I u njega kvadar postaviti,
Lijepi kvadar Marije Djevice,
Od Loreta svih nam pomoćnice.*

*Svi od svoga grla uštedili
Od mramora oltar sagradili,
U nj postavu zvijezdu i danicu
Od Loreta Mariju Djevicu.*

*Župnik prid njom glasno zaorio
Pomozi nas, Dvice Marijo
Svih u jedno mala i velika
Pomozi nas Gospe plemenita.*

*U radosti puk je tada bio
Dva blagdana njoj je posvetio
Tada nosu njezinu priliku
Majku našu radost preveliku.*

*Duša nam se nauživa raja
Prvi blagdan na deset je maja
Kada pratu zvizdu i danicu
Urešenu Mariju Djevicu.*

*Tebi hvala, Djevice presveta
Istinita Gospe od Loreta
Na milosti koju smo prosili
Jer po tebi svi smo je dobili.*

*Kad su prid njom pohvale čitali
I u njima svaku spominjali,
Kad čujete plemenite dare
Što Djevica svome puku dade.*

*Jer je tvoje priugodno lice
Od zla čuvaj, Marijo Djevice,
I mornara od sinjega mora
Pogledaj ga, Djevice, ozgora.*

*Kud se godi koji nalazio
Djevica ga zdrava povratila
I soldata u kraljevoj službi
Da ne bude u opakoj družbi.*

*Nek se svaki miloj Gospi moli,
Onda će ga čuvat u nevolji
Vojnik mi je jedan kazivao
Kada li je morem putovao.*

*Ovaj vojnik Primoštenac bio
Kada li je u Poli služio
A on meni tačno govoriše
Istinito kako pero piše.*

*Kad sam bio ja vojnik u Polu
U kajiću na sinjemu moru,
Ja sam bio nesrećan ostao
U more sam iz kajića pao.*

*Sve se moje izmorilo tilo
Usta mi je more zatvorilo
Pak ja nisam više govorija
U srcu sam Gospu zavapija.*

*Jer je moja besjeda uzeta
Pomozi me, Gospe od Loreta,
Jošter nisam dobro promislja
Za ruku me Gospe uvatila.*

*Spasila me nemila umora
Izvadi me iz sinjega mora
Kuda godi budete hoditi,
Vazda Gospu imate moliti.*

*Njezina je kruna na nebesa,
Ona čini velika čudesa
Ona gledan nad naman ozgora
I vadi nas iz sinjega mora.*

*Ti nam, Majko, svako dobro daješ,
Na nebesi kako sunce sjaješ,
Tebi hvala na ovakvom daru
U presvetom mramornom oltaru.*

*Poslušajte, moja braćo mila
Kakvi li je narod prije bija,
Što mislili, sve bi učinili
I vatromet Gospi pripravili.*

*A uoči Gospoje prislavne
U selu su tad vatre pripravne
Jer uvečer na zdravo Mariji
Maškule su glasom zaorili.*

*Zvonu zvona, rokete pucaju
Nebeskoj se kraljici klanjaju
Tad sve selo osta u svitlosti
Majci Božjoj dajući radosti.*

*Tebi hvala, jutarnja Danice
Urešena Marijo Djevice
Iz Loreta koj' te je donija*

Među svetim on se veselija.

*Do starosti on je doživio
Pak je duh svoj Bogu poklonio
Kod njezina mramorna oltara
Marko Prgin po njim mrtav spava.*

*O Marijo, od Loreta Divo
Jer je Tvoje srce milostivo
Tebi hvala, Djevice preslavna
Koja si mi ovo spjevat dala.*

*Sad je ova pisma dovršena
od Zubana Jure je složena,
ova pisma Gospi na čašćenje,
svima dala zdravlje i veselje.*

Ova pjesma spada pod *vjersku usmenu liriku*, preciznije ona je jedna od *Molitvenih pjesama Mariji* (usp. Dragić, 2008: 128-129). Već iz prve strofe saznajemo da se događaj bitan za primoštensku povijest zbilo 1835. godine. Sljedeći stihovi *Marko Prgin donese priliku / Majku našu, radost preveliku / Donese je u Primošten selo* govore o tome kako je pomorac Marko Prgin te godine otplovio u Loretto i u Primošten donio sliku Gospe potaknut time što je bolestan sanjao kako će ozdraviti ukoliko donese Gospinu sliku iz Loreta. Neko vrijeme Gospina slika bila je u Markovoj kući, ali kako su brojni mještani bili zaraženi kugom, tadašnji župnik odlučio je sliku staviti u Crkvu. Tome je prethodila procesija koja se zbila 10. svibnja. Od tada pa sve do današnjeg dana na taj datum u Primoštenu se slavi blagdan Gospe od Loreta koja se smatra zaštitnicom Primoštena i ta ista slika nosi se kroz mjesto tijekom procesije.²⁵ U sljedećem stihu *Naredba je Selu i Stanaru* spominje se *Selo* što se odnosi na Primošten i *Stanar* što se odnosi na stanovnike sela i zaseoka u zaleđu Primoštena, a ti nazivi zadržali su se do današnjeg dana.²⁶ Na taj stih nadovezuju se sljedeći stihovi *Mariji se dati*

²⁵Usp. <http://zupa-primosten.info/index.php?opt=news&act=mlist&id=2391&lang=hr> (pristup 21.8.2017. / 15:17).

²⁶Usp. <http://zupa-primosten.info/o-zupi/povijest-primostena-2369> (pristup 21.8.2017. / 15:32).

pod obranu / Da se nema ni isti ni piti / Gospi ćemo žežin učiniti iz kojih saznajemo da će i seljari i stanari postiti u Gospinu čast, da će joj organizirati žežin. Žežin se i dan danas organizira 9. svibnja i zadržan je stari običaj paljenja svitnjaka na primoštenskim plažama, a na brdu Gaj njima se ispisuje Ave Maria. Oni su se palili jer se virovalo da će otirati bolest²⁷, a iz istog razloga sušila se slavuja koja se na žežin motala u španjulete i pušilo ih je i staro i mlado²⁸. Običaj sušenja i pušenja slavuje, odnosno kadulje, također se zadržao do danas, ali na žalost kadulja se sve češće mijenja duhanom, vrlo vjerojatno radi toga što kadulju unaprijed treba pripremiti, a cigarete su lako dostupne. Ovo je posebno zabrinjavajuće zbog toga što se u današnje vrijeme na taj datum može vidjeti mnoštvo djece s cigaretama.

13. Nekadašnji život

Primošten je vaik bia misto od loza i vina. Od toga se ode najviše i živilo. Na dan svetog Martina bi se kušala vina. Svaki mištanin je krčija, sadija loze, ima konobu, bačve i naravno ima vina. U vino se nije mećala ni kap vode. Vino je u Primoštenu bilo ka malo di, svi su ga falili. Bez obzira koliko bi čovik vina ima jednako se taj dan radilo, a kako je vino valjalo svako malo kušati čoviku bi udrilo u glavu. Ljudi bi se napili, ali niko nikomu ne bi zamirija taj dan. Onda bi ljudi običavali govoriti da se na taj dan napiti nije ni sramota ni grih jer je i sveti Martin bija svetac pa mu je opet bilo drago vino.²⁹

Komu je bija imendan onda bi išli kod njega čestitati slavljeniku imendan, cilo kolo bi išlo, to je bila masa ljudi, po dvista ljudi. Onda bi ih ovi častili.³⁰

Prije nego šta se ide isti obavezno bi se molilo. Zlamena bi se gazda kuće i onda svi za njin molili Boga. I ka bi izmolili onda bi bilo blagovanje. Svi su pili.³¹

Ka bi se žito u sedmi misec vrhlo. Vršidba je kad bi se žito stavilo u guvno i onda je bilo par mazgi i onda bi to mazge gazile i zrnile, tako se žito odvajalo od slame. Slama bi se kupila, odvajala i ostavljali bi pliva i zrno i onda bi to još posli skupilo i tu bi još mazge pošle da se to još dobro ozrni, to se zvalo gruvanje. Tako da bi poslin to sve se provijavalo. Drvenin

²⁷Zapisala sam 2017. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

²⁸Isto.

²⁹Isto.

³⁰Zapisala sam 2010. godine. Kazala mi je spomenuta Slavka Bolanča.

³¹Isto.

lopatama bi se bacalo u zrak da bi vitar nosija, zrno bi padalo doli a pliva bi otišla. I onda bi zrno ostalo. Žene bi se pokrile dok bi to muškarci bacali u zrak, a onda bi one lagano s metlon odvajale krupno šta bi ostalo od žita, šta ne bi vitar moga odniti. Dida Žepe bi onda priprema za doručak sirovo mliko i vino i onda bimo se mi dica radovali pa bi supali krv u to.

Sv. Jerolim je fešta u Širokama, to bi se klali janjci, dolazili bi prijatelji, družilo bi se. Kraj škole bi se na igralištu igralo kolo, skupljalo bi se mladi, pa bi se onda zagledali momci i cure na tin feštama.³²

Prije puno godin, čuja san od naših starih, momak ne bi izabra divojku koju bi on tija, kad bi mu došlo vreme za ženidbu, on bi reka ocu i materi da bi se tija oženiti, da mu najdu divojku. Otrac i mati bi se dogovorili koja bi se divojka pristojala njihovu sinu, pa bi je išli u njezinih pitati. Ako divojka ni bila obećana komu drugomu i ako su bili njezini za to, utanačivalo bi se vinčanje a da se momka i divojke ni pitalo koliko se ko komu dopada. Malo po malo ta se užanca izgubila i momci su počeli vazimati za ženu onu koju bi tili, ali isto su tukali biti kuntenti i njegovi i njezini, ako ne, činilo bi se se svačesa da ih se zavadi.

Kad bi momak zagleda koju divojku, tražija bi priliku, bilo u polju oli na vodi, oli da je dikod trevi puten, da je pita bili tila biti mu divojka, bili tila za nj pojti. Ako bi momak zagleda koju divojku, tražija bi priliku, bilo u polju, bilo na vodi, da je pita bili tila biti mu divojka, bili tila za nj pojti. Ako bi momak bija malo sramežljiv i bilo ga sram divojku pitati, napisa bi joj pismo i to ča joj je mislija reći napisa bi joj u pismu. Divojka bi vazela nekoliko dana da se promisli ča će učiniti i unda bi momku dala odgovor, ali usput je tukalo pitati i oca i materu, jesu li oni kutenti da se tomu i tomu momku obeća. Kad bi se divojka momku obećala, počimali su se skupa viđati, puton od polja i u polje, u dan sveca šetnjon po rivi. Kad bi njezini vidili da momak misli ozbiljno vazeti njihovu ćer, poručili bi mu po njoj da more dohoditi k njiman u kuću. Tako bi počelo njihovo ljubovanje. To je užalo durati i po nekoliko godin, dohodija bi svaku subotu i nedilju. Kod nje bi sidija u dvoru oli u kući, čakulali bi o svemu i svačemu, ali uvijek uz koga od njezinih. Nikad in se nije davala prigoda da minut ostanu sami jer bi je moga poljubiti, a to je u stara vrimena bila veliška stvar. Momku i divojki došlo bi vreme vinčanja kad bi pasali dvadeset godin. Prije vinčanja divojka bi se zaručila. Jednu nedilju, kad bi se dogovorili njegovi i njezini, došlo bi se kod njenih pa bi joj se dala vera. Divojka bi zlato odma stavila na se, vazela darove, najviše čarape i darovala

³²Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je spomenuti Jerko Bolanča.

budućeg svekra i svekrvu. Vinčanja su se najviše činila po jesenju, po Tri kraljiman i po Uskrsu. Prije vinčanja momak i divojka išli bi u popa napisati napovid. Pop bi s oltara prošitja tri napovidi, svaku nedilju po jednu. Poslin treće napovidi, u prvu subotu koja dojde, činilo se vinčanje. U svatove se pozovu njezini i njegovi, rodbina i prijatelji. Na dan vinčanja poslin podne skupu se svati u momkovu dvoru. Tutekare se čakod napiju i pojdu po divojku. Onda se krene zajedno sa divojkon u crikvu na vinčanje. Do crikve divojku prate kumovi. Ulizije se u crikvu na mala vrata, a izlazi na velika. Unda se ide malo kroza selo dok ne dojde vrime večere pa se ide kod mladoženje doma di će se pirovati.³³

³³Zapisala sam 2010. godine. Kazao mi je Jerko Bolanča – rođen 8.7.1939. u Širokama kod Primoštena.

Rječnik

Balati –plesati

Bande –strane

Belaj - nevolja, jad

Bimo- bismo

Baraban - udaranje, lupa, dio vjerskog običaja

Butiga – dućan

Crikva – crkva

Čakod- nešto, štogod

Dičina – djeca

Divojka- djevojka

Dojti- doći

Dikod- katkada

Durati – trajati

Fritule - tijesto prženo u ulju

Govorenje – misa

Izventati – izmisliti

Kalavati – spuštati

Klapada - grupa ljudi

Klapavice - dio vjerskog obreda

Kuntenti - zadovoljni

Kuriti- hodati

Kušati -probati

Maj - grana s liščem

Mećati – stavljati

Mendula – badem

Mirakuli- čuda

Mrlisati – mirisati

Mukte- besplatno

Nike – neke

Orih – orah

Oti – taj

Partiti- krenuti, otići

Pijat – tanjur

Pinjur – vilica

Poja- polja

Poklad- krnjo

Poklada - karneval

Poligati – leći

Postole – cipele

Prešiti – žuriti

Prigniti – spustiti

Rokete- rakete

Seja – sjeo

Sjaješ- sjajiš

Slavuja - kadulja

Supati- močiti

Svačigova – svačija

Svitnjak – krijes

Šćap - štap

Šenica - pšenica

Štrapike činiti - pretvarati se

Treviti – sresti

Ulizati – ulaziti

Uspeti – popeti

Užgati – zapaliti

Vajk – uvik

14. Zaključak

Velik dio narodne kulture čini baština sačuvana u životu i običajima naroda. Oni su neizostavna sastavnica vjerskog i nacionalnog identiteta naroda. Kako je u životu pojedinca promjena stalna, tako je stalna i u životu naroda; običaji se mijenjanju, a brojni usmeni tekstovi, koji su ponajbolji pokazatelji nekadašnjeg života, vremenom se prestaju prenositi. Na promjene u životu i u običajima naroda utječu politički, vjerski, gospodarski i društveni faktori – kako u prošlosti, tako i danas. Ovakve promjene ne događaju se odjednom, već postepeno, protokom vremena. Ipak, čini se kako se najveća i najbrža promjena dogodila u bliskoj prošlosti; naša slika svijeta značajno se razlikuje od slike svijeta naših djedova i baka. Živimo u konzumerističkom svijetu, svijetu globalizacije što čini putovanja i seljenja mnogo lakšima, a samim time i češćima. Naše bake i djedovi mnogo su češće ostajali u svojim ili susjednim naseljima. Protok informacija bio je znatno sporiji nego danas, u doba interneta, što nas čini mnogo podložnijima utjecajima stranih kultura. Osim toga, dostupni su razni oblici zabave koji često ne zahtijevaju sudjelovanje druge osobe, dok su naši stari zabavu najčešće mogli pronaći jedino u međusobnom druženju pa nije ni čudno da su tada mjesna okupljanja bila mnogo češća.

Sve navedeno utjecalo je na to da se današnji Primošten puno razlikuje od ovdje opisanog. Mnogi običaji su zaboravljeni. Mještani više ne osjećaju toliku povezanost kao prije. Navedeni blagdani se i dalje slave, no većinom samo u krugu obitelji i na misnim slavljinama. Okupljanja na rivi, odnosno na Rudini danas su karakteristična samo za žezin Gospe od Loreta. Sve ovo ukazuje na to da je zapisivanje usmenih tekstova od ogromne važnosti. Usmene priče, nekadašnji običaji, ophodi i obredi važni su činitelji identiteta naroda i pogrešno ih je marginalizirati. Iako brojni običaji u raznim područjima Hrvatske imaju mnogih zajedničkih točaka, oni se ipak razlikuju od mjesta do mjesta i čine našu baštinu raznovrsnijom. To čini svaku usmena predaju vrijednom čuvanja, zapisa i zaštite od zaborava.

Izvori

Kazivači:

Slavka Bolanča, djev. Markoč – rođena 14. 3. 1942. u Širokama kod Primoštena.

Jerko Bolanča – rođen 8.7.1939. u Širokama kod Primoštena.

Olga Markoč – rođena 27.8. 1945. u Širokama kod Primoštena.

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
5. Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius, 6-7, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285-300.
6. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
7. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.
8. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.- 426.
9. Dragić, Marko, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Zadar, 2012., str. 155-188.
10. Dragić, Marko, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257-282.

11. Dragić, Marko, *Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, br. 24, Mostar, 2010., str. 129-153.
12. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius, 3., Split, 2010., str. 111-161.
13. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
14. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, 42(1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
15. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
16. Hrvatska enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>(25.8.2017)
17. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
18. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
19. Friganović, Mladen Ante, *Primoštensko-rogoznički kraj (zemljopisno-demografska slika)*, u: Povid, zbornik radova o primoštenskom i rogozničkom kraju, sv. 1, Ogranak Matice hrvatske, Primošten; Županijski muzej; Šibenik, 1997.
20. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
21. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
22. Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973.
23. Župa sv. Jurja, URL: <http://www.zupa-primosten.info/o-zupi/povijest-zupe-primosten-2368> (25.8.2017.)
24. Župa sv. Jurja, URL: <http://zupa-primosten.info/index.php?opt=news&act=mlist&id=2391&lang=hr> (21.8.2017.)
25. Župa sv. Jurja, URL: <http://zupa-primosten.info/o-zupi/povijest-primostena-2369> (21.8.2017.)

Sažetak

Važan čimbenik kulture naroda jest njegova baština koja je ponajbolje očuvana u njegovu životu i običajima. Život i običaji naroda podložni su promjenama protokom vremena. Na njihovo mijenjanje utječu povijesne, društvene, gospodarske i političke prilike. Kako bi se baština očuvala i zaštitila od zaborava, od iznimne je važnosti zapisivanje usmenih tekstova. Cilj ovog rada jest očuvanje baštine Primoštena i Široka; u njemu se nalaze zapisi kazivanja mještana. Kazivanja se većim dijelom odnose na godišnje običaje koji su najčešće vezani za crkvene blagdane, nekadašnji život, a zapisano je i nekoliko pučkih pjesama. Zabilježeni su adventski, božićni, novogodišnji i pokladni običaji, kao i oni kojima se štiju pojedini sveti. Ovi zapisi pružaju uvid u nekadašnji način života ljudi primoštenskog područja, kao i vrijednosti koje su se čuvale u narodu i prenosile iz koljena u koljeno. Uz zapise usmenih tekstova dodana su objašnjenja, porijeklo i opće karakteristike pojedinih blagdana, a što omogućava i uočavanje lokalnih posebnosti. U zapisanim kazivanjima naglašenija je dokumentarna uloga nego estetska odrednica, ali i ona dolazi do izražaja u dijelu koji se bavi pučkim pjesmama.

Ključne riječi: usmena književnost, običaji, obredi, pjesme, nekadašnji život.

Summary

Oral tradition and the literary heritage of Široke and Primošten

An important factor of folk culture is its heritage, that is best preserved within folks life and customs. During time, folks life and customs change. Historical, social, economic and political circumstances affect them. In order to preserve heritage, it is of utmost importance to write it down. Goal of this paper is to preserve heritage of Primošten and Široke; within its pages are written records of locals speeches. Dominant subjects of these speeches are annual customs that are mostly related to catholic holidays, as well as description former life, but there are also a few songs. Advent, Christmas, New Year's and Carnival customs have been recorded, as well as customs related to celebrating catholic saints. These records provide insights to the former way of life of folk that resided and still resides in Primošten and Široke. Explanations, origin and universal characteristics are added to oral records. This makes possible to notice local particularities. In these oral records, documentary role is more

dominant than aesthetic component, but it is present in the part of the paper that concerns folk poetry.

Keywords: oral literature, customs, rites, poetry, former life.